

В.Д. Басай,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Європейського університету, заслужений юрист України

УМОВИ ДОПУСТИМОСТІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ТА ЇХ ВСТАНОВЛЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Стаття присвячена визначенню умов допустимості речових доказів у кримінальному провадженні. На основі результатів аналізу норм кримінального процесуального законодавства окреслено коло питань, які підлягають з'ясуванню суб'єктом кримінального процесуального доказування під час встановлення кожної з пропонованих умов допустимості речових доказів.

Ключові слова: речові докази, допустимість речових доказів, умови допустимості речових доказів, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Речові докази, як і будь-які інші докази, повинні володіти процесуальними властивостями належності та допустимості. Встановлення належності речових доказів передбачає з'ясування їх зв'язку з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та іншими обставинами, які мають значення для нього, а також можливості використання речових доказів у процесі оцінки достовірності чи недостовірності інших доказів та встановлення можливості чи неможливості використання останніх під час кримінального провадження. У зв'язку з цим оцінка належності речових доказів, як правило, не викликає складнощів у практичній діяльності.

Встановлення допустимості речових доказів передбачає з'ясування стану дотримання під час їх одержання норм КПК України, які врегульовують процесуальний порядок збирання речових доказів. З огляду на це,

оцінка допустимості речових доказів, на відміну від їх належності, виступає більш складним процесом, що викликає низку практичних проблем, пов'язаних, у першу чергу, з необхідністю з'ясування суб'єктом кримінального процесуального доказування умов допустимості кожного речового доказу, встановлення порушень норм КПК України, допущених під час його отримання, обґрунтування та мотивування процесуального рішення, яким він визнається недопустимим.

Вказані проблеми практичного характеру ускладнюються за рахунок неконкретизованості норми ч. 1 ст. 86 КПК України у частині викладення переліку умов допустимості доказів і ненаведення у ст. 89 КПК України процесуального порядку визнання доказів недопустимими під час досудового розслідування.

Стан дослідження. Розкриттю теоретичних проблем, пов'язаних з визначенням поняття та умов допустимості

доказів, і практичних проблем оцінки їх допустимості у ході кримінального провадження присвячені наукові праці Н.М. Басай, В.В. Вапнярчука, І.Ю. Кайла, А.В. Панової, В.В. Рожнової, М.М. Стоянова, В.В. Тютюнника, І.Л. Чупрікової та інших вчених-процесуалістів. Водночас, проблематика оцінки речових доказів з точки зору їх допустимості, у тому числі щодо розкриття умов допустимості речових доказів, у доктрині кримінального процесу розкрита недостатньо повно.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є визначення умов допустимості речових доказів речових доказів і розкриття механізму їх встановлення під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. В узагальненому вигляді умови допустимості доказів міститься у ч. 1 ст. 86 КПК України, відповідно до якої доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України [1]. Грунтуючись на нормативному визначенні поняття допустимого доказу, вчені неодноразово зверталися до питання щодо окреслення та характеристики умов допустимості доказів. При цьому серед науковців відсутній однозначний підхід до визначення кола умов допустимості речових доказів.

Одна група вчених окреслює умови допустимості речових доказів, виходячи з традиційно сформованого у доктрині кримінального процесу підходу до визначення кола умов допустимості доказів у цілому. Так, С.О. Ковальчук відзначає, що умови допустимості речових доказів повною мірою відповідають умовам допустимості доказів: 1) отримання речових доказів із належного джерела; 2) отримання речових доказів належним суб'єктом; 3) дотримання встановленого законом порядку отримання речових доказів [2, с. 131]. Більш розширено коло умов

допустимості речових доказів трактує М.Є. Кравченко, на думку якого найбільш точним та адекватним чином вимогу допустимості речових доказів характеризують запропоновані у науці кримінального процесу чотири правила допустимості доказів: 1) про належних суб'єктів отримання доказів; 2) про належні джерела і процесуальну форму доказів; 3) про належні способи отримання доказів; 4) про належний порядок проведення способів отримання доказів [3, с. 144-145].

Друга група вчених відходить від наведеного підходу та визначає коло умов допустимості речових доказів з урахуванням як умов допустимості доказів у цілому, так і необхідності збереження речових доказів. Зокрема, В.В. Вапнярчук виокремлює дві умови допустимості речових доказів і розглядає їх в якості елементів процесуальної форми речових доказів як правової системи: 1) належну процедуру введення речових доказів у кримінальне провадження; 2) належну процедуру їх зберігання [4, с. 125-126]. Схожим чином коло умов допустимості речових доказів визначає І.Ю. Кайло, який до їх числа відносить: 1) обрання належного способу їх отримання; 2) здійснення в рамках застосування обраного способу документального оформлення отриманих предметів; 3) забезпечення належного зберігання речових доказів [5, с. 130].

Аналіз наведених підходів до визначення кола умов допустимості речових доказів дозволяє стверджувати, що позиція першої групи вчених ґрунтується на розширювальному тлумаченні норми ч. 1 ст. 86 КПК України, що здійснюється вченими на підставі нормативно закріпленого порядку отримання речових доказів. У цілому наведений підхід дозволяє врахувати особливості оцінки речових доказів

з точки зору допустимості з урахуванням процесуальної форми їх отримання. Водночас, при визначенні кола умов допустимості речових доказів потрібно враховувати, що отримання речових доказів з належного джерела не може розглядатися в якості самостійної умови їх допустимості. З урахуванням ч. 2 ст. 84 і ч. 1 ст. 98 КПК України, належним джерелом речових доказів виступатиме матеріальний об'єкт — носій фактичних даних.

Позиція другої групи вчених свідчить про відхід від традиційного розуміння допустимості доказів, у тому числі й речових, як процесуальної властивості, що характеризує суто дотримання визначеного КПК України порядку їх одержання, та охоплення нею також зберігання речових доказів. Такий підхід до розширення кола умов допустимості речових доказів виступає цілком обґрунтованим, але з деяким уточненням. Втрата речового доказу тягне за собою визнання його недопустимим доказом, що, у свою чергу, призводить до настання правових наслідків, визначених ч. 2 ст. 86 КПК України. У зв'язку з цим в якості умови допустимості речових доказів доцільно розглядати не належний порядок їх зберігання (забезпечення їх належного зберігання), а забезпечення схоронності речових доказів.

Узагальнюючи та дещо уточнюючи наведені вченими підходи, до числа умов допустимості речових доказів доцільно віднести: 1) отримання речових доказів належним суб'єктом; 2) дотримання закріпленого КПК України порядку отримання речових доказів; 3) забезпечення схоронності речових доказів.

1. *Отримання речових доказів належним суб'єктом.* Встановлення цієї умови допустимості речових доказів передбачає отримання суб'єктом

кримінального процесуального доказування відповідей на такі питання: а) чи був отриманий речовий доказ вказаним у КПК України суб'єктом, уповноваженим на одержання доказів; б) чи був він отриманий у межах повноважень такого суб'єкта; в) чи був отриманий речовий доказ за відсутності особистої зацікавленості вказаного суб'єкта у результатах кримінального провадження.

При наданні відповіді на вказані питання потрібно враховувати норми КПК України, які закріплюють коло суб'єктів, уповноважених на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання речових доказів; передбачають способи і порядок отримання речових доказів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; встановлюють правила підслідності та територіальної підсудності; визначають коло обставин, за яких суб'єкти, уповноважені на отримання доказів, підлягають відводу.

2. *Дотримання закріпленого КПК України порядку отримання речових доказів.* Встановлення наведеної умови передбачає отримання суб'єктом кримінального процесуального доказування відповідей на такі питання: а) чи був отриманий речовий доказ у межах строків провадження досудового розслідування; б) чи був він отриманий у результаті проведення визначених КПК України слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання речових доказів; в) чи були дотримані вимоги КПК України щодо отримання дозволу суду чи прокурора на проведення відповідних процесуальних дій та умови вказані у ньому — у випадках, коли нормами

КПК України передбачено необхідність отримання такого дозволу; г) чи отриманий речовий доказ з дотриманням прав особи, в якій він був вилучений у ході проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; д) чи отриманий він з чітким дотриманням вимог КПК України щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення та вилучення речових доказів, та фіксації їх ходу і результатів.

При наданні відповіді на дані питання необхідно враховувати норми КПК України, які закріплюють строки провадження досудового розслідування; врегульовують порядок ініціювання та проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, фіксації їх ходу і результатів; визначають коло істотних порушень прав людини та основоположних свобод, порушення яких призводять до визнання доказів недопустимими.

3. *Забезпечення схоронності речових доказів.* Встановлення вказаної умови передбачає отримання суб'єктом кримінального процесуального доказування відповідей на такі питання: а) чи наявний матеріальний об'єкт — носій фактичних даних, вилучений під час проведення відповідної слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії; б) чи відповідає матеріальний об'єкт — носій фактичних даних його опису у протоколі відповідної слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії; в) чи не зазнали стан речового доказу, його кількість і фізичні властивості змін під час зберігання, а якщо зазнали, то яких саме і яким чином такі зміни впливають на відображення матеріальним об'єктом фактичних

даних; г) чи не мала місце фальсифікація речових доказів.

При наданні відповіді на наведені питання потрібно враховувати норми КПК України, які врегульовують порядок перевірки речових доказів під час досудового розслідування та судового провадження; положення Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. №1104, які визначають способи та умови зберігання речових доказів [6].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що умови допустимості речових доказів доцільно пов'язувати не лише з дотриманням визначеного КПК України порядку їх одержання, але й з забезпеченням схоронності речових доказів. З урахуванням цього, в якості умов допустимості речових доказів необхідно розглядати отримання речових доказів належним суб'єктом; дотримання закріпленого КПК України порядку отримання речових доказів; забезпечення схоронності речових доказів. Встановлення кожної з наведених умов допустимості речових доказів передбачає надання суб'єктом кримінального процесуального доказування відповідей на низку питань, які дозволяють конкретизувати її, та врахування відповідних норм кримінального процесуального законодавства. Порушення будь-якої з виокремлених умов допустимості речових доказів у будь-якому випадку повинно тягнути за собою визнання речового доказу недопустимим із настання правових наслідків, визначених ч. 2 ст. 86 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Сергій Олександрович Ковальчук. — Одеса, 2018. — 626 с.
3. Кравченко М.Е. Допустимость вещественных доказательств в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Максим Евгеньевич Кравченко. — Краснодар, 2017. — 188 с.
4. Вапнярчук В.В. Щодо сутності речових доказів і впливу їх специфіки на забезпечення допустимості в кримінальному процесуальному доказуванні / В.В. Вапнярчук // Jurnalul juridic national: teorie și practică. — August, 2015. — Кишинев. — С. 124-128.
5. Кайло І.Ю. Належне документальне оформлення речових доказів як одна із умов їх допустимості / І.Ю. Кайло // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2015. — № 15. — Том 2. — С. 130-134.
6. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. №1104 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#n19>

Басай В.Д.

Условия допустимости вещественных доказательств и их установление в уголовном производстве.

Аннотація. Стаття посвящена определению условий допустимости вещественных доказательств в уголовном производстве. На основе результатов анализа норм уголовного процессуального законодательства очерчен круг вопросов, подлежащих выяснению субъектом уголовного процессуального доказывания при установлении каждого из предлагаемых условий допустимости вещественных доказательств.

Ключевые слова: вещественные доказательства, допустимость вещественных доказательств, условия допустимости вещественных доказательств, уголовное производство.

V. Basay

Conditions of admissibility of material evidences and their installation in criminal proceedings.

Summary. The article is devoted to determining of the conditions of admissibility of material evidences in criminal proceedings. On the basis of the results of the analysis of the norms of the criminal procedural law, the range of issues, that are to be clarified by the subject of criminal procedural proof in the course of establishing each of the proposed conditions of the admissibility of material evidences, is outlined.

Keywords: material evidences, admissibility of material evidences, conditions of admissibility of material evidences, criminal proceedings.

